

Interview met María Miron, geboren te Alcolea, gehuwd met de inmiddels overleden middelste broer van Isabel Puyal uit Alb.

De echtgenoot heette Joaquin.

Op 8 december 1990 opgenomen in Perpignan, in het huis waar ik ook logeerde.

H: Hoe oud ben je

M: 69 jaar.

H: Je vertelde me dat je in Alcolea geboren bent. Tot welk jaar heb je daar gewoond?

M: Bueno, pues en el pueblo estuve hasta que llegó la guerra.. y toen de oorlog begonnen was en de zaken duidelijk werden moesten we vertrekken.. O era marchar.. o era... era.. la cárcel.. o era el cementerio... había que marchar.. eramos condenados.. estabamos condenados.. porque... Het was óf vertrekken.. of.. of de gevangenis.. óf het was het kerkhof.. moesten vertrekken.. we waren veroordeeld..

We hadden papieren ontdekt in het gemeentehuis.. inclusief voor m'n broertje van 1 jaar.. dat we gefusileerd zouden worden... A.. si..

H: Waarom?

M: Omdat m'n vader ideeën had die zij niet hadden.

H: Welke ideeën waren dat?

M: Pues.. m'n vader had syndikalistische ideeën.. hij was van de CNT... en claro.. dat was voor hen muy mal vistas.. In die tijd.. want de tijden waren niet zoals nu.. pues.. dat is iemand die protesteert, die niet tevreden is.. Conque.. es la verdad.. dat hij iedereen correct behandeld heeft.. dat hij niemand tekort heeft gedaan.. maar... ya es es aquellos siempre.. con sus ideas.. (zij zijn altijd de gebeten hond.. met hun ideeën..?) (zeer zacht uitgesproken... te verstaan alleen dit: ik geloof dat dat in het bloed zit)..

H: Jij noemt je ook CNTista?

M: Bueno, ik noem mezelf niets. Ik ben iemand die.. de vrijheid liefheeft.. en ik zal altijd iedereen helpen waar dat nodig is.. Pero si, ik ben het eens met de ideeën.. CNTistas.. en altijd geweest.. dat is zeker.. en ik zal die verdedigen zolang als ik leef.. Daarover bestaat geen twijfel..

H: In huis hebben jullie altijd gepraat over deze dingen?

M: Hier in huis.. altijd.. omdat ik hier met m'n vader woonde.. pues claro.. Omdat het z'n huis was en omdat hij kon praten.. over de gebeurtenissen.. over de geschiedenis.. over de gevangenis.. over de mishandelingen.. over alle dingen... die deze mensen gedaan hadden... als je het niet met ze eens was..

H: Je vader had altijd wel compañeros in de gevangenis?

M: Dat wil zeggen... ik kom uit een dorp dat meer rechts is dan links.. que es mas de derechas que de izquierdas... en claro.. als er vergaderd moest worden.. pues.. moesten ze dat altijd

verborgen doen... ze hadden het syndikaat een keer gesloten.. toen moest dat in huis gebeuren... maar.. door omstandigheden.. porque claro.. in die tijd lieten ze het syndikaat niet toe... sloten ze de zaal waarin ze vergaderden.. deden ze die op slot.. pues claro.. Het gebeurde vaak dat de guardia civil thuiskwam.. om iets te zoeken... en zo.. dat was normaal.. zoals zij dachten.. was dat normaal...

H: En hadden ze niet op een keer een revolver gevonden?

M: Nee.. ze vonden hem juist niet! Ze vergaderden op een keer bij ons in huis en een van hen droeg een revolver bij zich... En wij kwamen die man tegen op de graanzolder.. m'n zusjes en ik... en hij stopte de revolver in een zak met graan...

Claro.. een moeder.. wil de echtgenoot altijd beschermen.. dat is normaal.. en moeder deelde de ideeën van m'n vader... hierin zijn ze altijd samengegaan.. En.. ze zei altijd tegen ons: 'hijas mías, dochters.. je vader zit zit in de gevangenis.. maar jullie moeten goed beseffen.. dat het niet is omdat hij gedood heeft.. het is omdat hij ideeën heeft.. en meer niet..' en dan ben je tevreden.. en weet je dat het een fout van hén is..

En die dag zei ze tegen ons: 'dochters.. als jullie zeggen.. als de guardia civil jullie vragen of er iemand is, dan zeggen jullie dat er niemand geweest is.. ze zouden hem doden.. en wat zouden we zonder je vader moeten?' En dat is waar.. ik was nog klein.. ik was 7 jaar... En ze vroegen ons, wanneer ze bijvoorbeeld dingen in het dorp deden.. 'Ah, no.. wij weten nergens van.. wij bemoeien ons nergens mee.. en bij ons in huis komt niemand..' En als er vrienden kwamen... dan wisten we waarover ze spraken.. want in ons huis gebeurde niets (geheim?)..

H: Over wanneer praat je nu?

M: Over voor de oorlog, he.. voor de oorlog..

H: Dat was wel al tijdens de republiek?

M: Si.. dat was toen met de republiek.. want de republiek... begon in '31?

H: Si. En in die eerste jaren kon je vader wel met compañeros vergaderen?

M: Si.. ze vergaderden.. si.. se reunían.. Maar af en toe.. verhinderden, belemmerden ze het syndikaat.. en moesten ze vergaderen in het huis... van de een.. of de ander.. Omdat de andere vrouwen bang waren... pues, claro, lo que pasa.. als dit gebeurde, pues... M'n vader vertrouwde m'n moeder.. alles wat ze deed.. dat was goed geregeld, deed ze goed... Dat is wat we zeiden: 'wanneer je alles deelt.. vanaf het punt dat je het met elkaar in alles eens bent.. dan gaat niets verkeerd.. maar gaat alles goed'..

Vertrouwen.. dat is het.. Wij hadden thuis vertrouwen en liefde... want waar geen liefde is is geen vertrouwen.. Waar liefde is, is alles.. Er is vertrouwen.. er is liefde... en als je wat tot elkaar kan doordringen... dan zie je het niet zo zwart... op de kritieke momenten... kun je de moeilijke momenten beter door komen...

H: Cariño, warmte, ken je dus van huis uit?

M: Oh, m'n ouders waren heel liefdevol... heel erg, heel erg..

H: Hoeveel broers en zussen heb je?

M: Zes.. we waren met ons zessen, maar twee stierven toen zij, muy chiquitines, heel klein. waren.. wij bleven met ons vieren over... en ik de oudste...

En nu zijn we met ons drieen.. want de jongste stierf in een concentratiekamp toen we naar Frankrijk kwamen.. in Argeles.. en.. toen bleven we met de drie meisjes over...

H: Wat herinner je je van je jeugd? Ben je op school geweest?

M: Sí... síiiii.. claro que era bueno.. en de onderwijzers hielden erg veel van me.. ondanks dat we de 'slechten, los malos' waren.. zoals ze zeiden...

H: De onderwijzers zeiden dat?.

M: No.. de leerlingen... de leerlingen.. Nee.. de onderwijzers... ze waren rechts.. maar ze hadden niet de houding.. ze lieten aan de leerlingen niet merken of ze links of rechts waren..

Maar eens op een dag, overkwam het me.. ik zal het m'n leven lang herinneren... ik had zo juist ontbeten.. en was gevallen.. op het plein waar de school stond... en daar viel ik.. En een meisje stak haar hand toe om me te helpen... en een ander zei: 'geef haar geen hand, want ze is een van de slechten'.. En toen.. ik stond meteen overeind... en ik zei tegen haar: 'm'n vader zit in de gevangenis... maar ik voel me trots op hem.. terwijl die van jou iedere dag dronken thuiskomt.. schaam je je niet voor hem? Ik hoef me echter niet voor m'n vader te schamen..' Ze heeft me nooit meer zoiets gezegd..

H: Je vader heeft 2 keer in de gevangenis gezeten. Wanneer was het de eerste keer?

M: De eerste keer... was in... '33.. dat was met een soort van opstand.. ja.. Dat was een kleine opstand.. van de CNT.. maar die was niet nationaal, digamos.. het was meer regionaal.. En toen.. pues claro.. toen werden ze opgepakt..

H: Wat gebeurde er in Alcolea? Van Albalate weet ik wel, maar van Alcolea niet..

M: Pues.. In Alcolea.. deden ze niets.. want ze waren met erg weinig.. Es decir.. ze gingen naar Albalate... sí, sí.. om daar met hen van Albalate te vergaderen.. pues.. ze konden zo beter werken met 20 samen.. dan 1 alleen. 1 heeft maar 2 handen en met 10 heb je 20 handen en dat is niet hetzelfde.. je bent altijd sterker als je de dingen samen doet.. En ze gingen naar Albalate.. en uit nog meer dorpen in de omgeving.. gingen ze naar Albalate..sí.

H: Heeft je vader verteld dat ze daar de armen hebben opgesloten?

M: Pues, ik weet alles van Albalate.. want met Albalate hebben we altijd veel contacten gehad.. want het zijn twee dorpen muy juntitos.. die heel dicht bij elkaar liggen.. Alle zondagen ging je er heen.. wandelen.. es decir.. je kende.. zonder te weten hoe ze heetten.. kende je het hele dorp.. En claro.. m'n vader.. hielden ze van alles op de hoogte.. van alles.. Natuurlijk wisten wij dat allemaal niet.. en ik vermoed dat m'n moeder.. ze zal wel iets geweten hebben.. maar ook niet alles.. Want je weet beter dan ik.. dat je van een aantal vergaderingen kan weten.. en van andere beter niets... En daarom denk ik dat m'n vader dingen

wist... waarvan m'n moeder geen notie had... hoe minder je weet, hoe minder kwaad kan je doen... En zo klein als ik was... ze kunnen je een aantal dingen niet uitleggen.. omdat je ze niet kan begrijpen.. Want ik kan m'n zoon van vier jaar ook niet van alles uitleggen dat hij niet kan bevatten...

Ik wil hiermee zeggen dat je tegen iemand niet iets moet zeggen dat hij dat niet kan begrijpen.. Pues.. ik ben tot aan de oorlog op school geweest... en.. hoewel ik geen studie heb gevolgd.. kun je wel de dingen onderscheiden.. weet je wat je wel en niet moet zeggen.. denk ik..

H: Op school hoorde je dus bij de 'malos', de slechten?

M: Ja.. desprecios muchos.. we werden vaak veracht, geminacht.. ondanks dat onze familie zeer geliefd was in het dorp.. want ik kom een een familie die zeer hard werkte... en die was erg geliefd in het dorp.. Ze zeiden: 'Antonio.. wat jammer dat je die ideeën hebt... zo goed als je bent!' En m'n vader zei dan: 'maar het zijn alleen de goeden die deze ideeën hebben, todos somos los buenos que tenemos estas ideas... wij die deze ideeën hebben zijn allemaal goed... Los malos no las teneis nunca, no?, jullie slechten hebben die nooit, nietwaar?..

H: Je vader verdedigde dus openlijk de ideeën die..

M: Seguro.. Es decir.. m'n vader is nooit naar school geweest... en hij leed er erg onder niet te weten.. en 's avonds ging hij... als hij klaar was met werken ging hij leren lezen en schrijven..

H: Waar?

M: In het dorp.. Er waren mensen die het wel konden.. en na het werk ging hij leren.. en later las hij iedere dag z'n krant.. Solidaridad Obrera... en hij was een man.. die erg ontwikkeld geweest zou zijn als hij enig onderwijs genoten had.. maar in die tijd konden z'n ouders hem niet naar school laten gaan... Maar.. door omstandigheden.. in die tijd.. Tot aan mijn leeftijd.. ging lang niet iedereen naar school... En omdat m'n ouders niet hadden kunnen gaan.. zei m'n vader altijd.. : 'ook al moeten we stenen gaan verwijderen (van het land, recoger), m'n dochters zullen naar school gaan.'

H: En zo gebeurde 't ook?

M: Siiii.. tot aan de oorlog.. tot we moesten vertrekken (fluistert.)

H: Je hoefde ook niet op het land te werken, of zo?

M: Bueno.. in de oorlog moesten we allemaal werken..

H: Si, in de oorlog wel, maar voor de oorlog?

M: M'n ouders naar het land... maar wij naar school.. op het land heb ik nooit gewerkt... En m'n moeder ook niet.. want zij bracht ons groot.. wij waren nog klein.. en bovendien geloof ik niet dat m'n vader wilde dat ze naar het land ging.. hij zei dat ze aan het huis wel genoeg had.. hij wilde het niet...

H: En je vader was landarbeider, labrador?

M: Sí.. si, si, si..

H: Was hij dagloner?

M: No, no, no.. we werkten voor onszelf.. We hadden grond.. maar

omdat we niet genoeg voor de hele familie hadden.. hadden we grond gepacht.. a medias.. (de helft van de opbrengst is voor de eigenaar..) Het huis was van ons..

H: Ja, ja. Jullie hoorden bijna tot de rijken van het dorp?

M: Nooooo! Los ricos, no... (hahahaha) maar ellende hebben we ook niet gekend... we hebben ook geen misere gekend.. We waren arbeiders zoals... zoveel anderen.. We werkten en we aten daarvan zo goed en zo kwaad als dat ging... si, si, si..

H: Van Alcolea vertelde men me dat er velen waren die alleen maar een stukje moestuin hadden en verder niets..

M: Ja, zo waren er veel.. maar in Albalate ook.. in alle dorpen.. dat is zeker.. zo waren er een heleboel.. claro.. zo waren er veel.. Want.. het dorp waar ik vandaan kom daar waren veel rijken.. es decir... heel het dorp werkte.. iba al jornal.. werkte als dagloner voor deze rijken..

En m'n vader.. die werkte al vanaf dat hij vrijgezel was.. steeds voor hetzelfde huis.. en voordat ze trouwden liet hij dit huis bouwen.. het kwam gereed toen ik geboren werd... en hij kocht een fanega grond.. van de amo waar hij als vrijgezel gewerkt had.. Daarna nam hij veel meer grond.. dat nam hij in pacht... een pachtsom per jaar.. zoals ze dat met alle dingen deden..

H: Na de oogst betalen?

M: Si, si, si.. A medias, si...

H: Maar jij hebt dus kunnen spelen met andere kinderen?

M: Si.. ik heb gespeeld.. en ik ben heel gelukkig geweest... Bovendien ben ik iemand... die altijd heel graag alles wilde weten, me gusta mucho saber.. M'n moeder zei dat ik een achafardera (?) was.. haha..

H: Chafardera (?), wat is dat?

M: Iemand die alles wil weten.. die van alles op de hoogte wil zijn... en... die overal met de neus bovenop zit.. en.. claro.. pues.. zoals ik je al zei.. ik heb een heel goede kindertijd gehad.. maar met de oorlog...

En in de oorlog.. moesten we wel naar het land.. want we moesten werken.. omdat de mannen in de oorlog waren... En het eerste jaar.. pues gingen we naar het land.. om olijven te plukken...

H: Dat was op land van de grote grondbezitters?

M: Si, si.. ze onteigenden alle grote grondbezitters.. en ze vormden een kollektief.. maar een kollektief.. van degenen die wilden gaan, he.. ze dwongen niemand erbij te gaan.. Ze onteigenden het land van de rijken en ze begonnen een cooperatie... en daar gingen we wel allemaal heen.. en ze betaalden ons met enige kartonnen.. allemaal gelijk... Als we 100 gram vlees hadden.. aten zowel de rijksten als de armen deze 100 gram vlees.. Iedereen kreeg hetzelfde rantsoen.. en iedereen verdiende hetzelfde.. We leefden daar wel degelijk in het comunismo libertario.. want we waren allemaal gelijk..

H: De mannen ontvingen precies hetzelfde bedrag of rantsoen als de vrouwen?

M: De mannen precies hetzelfde als de vrouwen.. en hetzelfde als de kinderen...

Daarnaast was er een cooperatie.. entonces, claro.. omdat ik wat langer naar school was geweest... en nog 2 of 3.. we waren met 4 of 5.. me pusieron.. me puso.. en la cooperativa a vender.. zetten ze me in de cooperatie om te verkopen... En daarna maakten ze me carnicera.. zetten ze me in de slagerij... want ik had altijd al gezegd.. ik wil later in een slagerij staan.. ik vond het vlees leuk.. En ik stond in de slagerij.. wij waren daar met ons tweeen voor de distributie... es decir que... Er kwam er een van de rijken van vroeger en die wilde zoveel goede karbonaadjes... maar nee.. iedereen zoveel goede en zoveel slechte... en dan kwam er een van de armste en die gaven we hetzelfde... zoveel van het goede stuk.. en zoveel van het slechtere..

Asi.. zo leefden we dus echt.. allemaal gelijk.. totdat de kommunisten kwamen.. en die alles verwoestten..

H: Kun je je dat herinneren?

M: Alsof het nu gebeurd is.. alsof het gisteren gebeurde....

H: Ze kwamen midden in de nacht, of hoe kwamen ze?

M: No, no, no... Er kwam een bataljon.. een bataljon om uit te rusten in het dorp.. claro.. gestuurd om dit werk uit te voeren.. En ze gingen de huizen langs.. en ze kwamen langs en als je had.. want het was de gewoonte dat je een varken hield.. (de armen).. en dan had je longaniza.. en zo.. en olie.. Dat alles bewaarde je tot de zomer, wanneer de mannen harder werkten.. en meer wilden eten.. dan in de winter. Pues.. ze namen ons de helft af.. en ze gaven dit aan de fascistten.. die hetzelfde wilden hebben als wij.. Ja.. ze brachten dit naar de fascistten... Ze gaven liever aan de fascistten dan aan de CNT.. en dat zeiden ze ons: "we hebben liever met de fascistten dan met de CNT van doen".. dat vertelden ze ons in ons gezicht... Fue una vergüenza mas grande del mundo.. (Dat was de grootste scanddaad die de wereld ooit gekend heeft..?VERT) En het was toen.. dat ze het comitee ontbonden.. dat was de CNT.. en dat ze ze naar de gevangenis brachten... En daar was m'n vader bij...

H: Je vader zat ook in het comitee?

M: Si.. hij zat in het comitee.. en was verantwoordelijk voor de agricultura, de landbouw... Hij was de afgevaardigde voor de landbouw.. Hij was degene die zei: "jij gaat naar dit land.. en jij daarheen.. en jij naar dat land".. maar hij werkte zij aan zij met ze.. hij bleef niet thuis, he.. maar hij werkte net als zij.. Maar, claro.. het is net als in een huishouden... als je met z'n tweeen bent.. dan moet je het werk organiseren...: "jij maakt schoon.. dan zal ik afwassen"..

Dat is hetzelfde.. er was iemand nodig die het werk verdeelde... En als het werk eenmaal verdeeld was.. dan ging hij ook aan het werk... en om 1 uur kwam hij met ons eten en om 2 uur ging hij weer aan het werk.. en zo ging dat altijd..

En omdat hij van het comitee was... pakten ze hem op.. en brachten ze hem naar... brachten ze hem naar Barbastro.. naar Barbastro.. si..

En daar vond een enorm bombardement plaats.. en claro... de deuresprongen open.. want er vielen bommen overal op de gevangenis... dat bombardement.. eso.. fue terrible, verschrikkelijk... degeen die kon ontsnappen deed het..

H: Dit vond plaats toen hij in de gevangenis zat?

M: Eso.. si, si, si... toen hij in de gevangenis zat... En als hij niet ontsnapt was.. dan zou hij hem waarschijnlijk dood verlaten hebben... Hij vertrok.. omdat dat bombardement plaatsvond... er vielen bommen op de gevangenis.. en de deuren vielen open... Claro.. de bewakers hadden het van angst op een hollen gezet... Y entonces, pues claro.. allen die ontsnapt gingen eerst de doden ophalen.. en toen ze die begraven hadden kwamen ze naar huis... En daar zeiden ze (de kommunisten, H.) tegen ons.. daar zeiden ze tegen ons.. niets... Want toen waren ze al vertrokken.. ze waren al verdwenen.. En later kwam de Roja y Negra... dat was korte tijd later.. want het was al op het laatste moment.. dit.. he.. En toen kwam de Roja y Negra om uit te rusten... en zij bleven hier.... ik weet het niet.. tussen de drie en vier maanden.. En toen was het al dat de fascistenaaderbij kwamen... en zij moesten zich.. se los llevaron corriendo... en die arme stakkers.. ze hebben ze bijna allemaal gedood.. want ze bevonden zich al bijna in de vijandelijke linies.. bijna.. en ze lieten de doden achter.. En wij moesten vertrekken naar Cataluña.. En in Cataluña, pues.. daar bleven we 10 maanden...

H: Jullie werkten?

M: ...en we werkten daar op het land, si.. We gingen daar naar een kollektief.. want we gingen steeds van het ene kollektief naar het andere... Ze namen ons op in een kollektief.. dat was een torre... Daar namen wij de verantwoording voor de dieren zorgen... we verzorgden ze.. en ze kwamen uit het dorp om hier te werken.. want het was erg groot... En na 10 maanden was er opnieuw een invasie van de franquisten.. en moesten we opnieuw vertrekken.. en lopende.. We hadden 2 karren.. en als we naar beneden gingen.. moesten we ze afremmen.. zodat ze ons niet zouden ontsnappen... en als we naar boven gingen moesten we duwen.. want de dieren hadden geen kracht.. hahaha...

H: De karren en de beesten die hadden jullie uit Alcolea meegenomen?

M: Ja.. de beesten hadden we eerst uit Alcolea meegenomen.. en de karren ook.. si, si..

H: Voordat we verder met je verhaal in Frankrijk gaan, zou ik graag nog even terug naar het dorp gaan. Er zijn namelijk twee dingen die me zeer interesseren. Ten eerste de manifestatie tegen de guardia civil. Dat herinner je je nog, nietwaar?

M: Perfectamente... Es decir.. je moet weten.. er was een malestar muy grande, een groot kwaad in het dorp... een groot kwaad.. want de guardia civil.. om niets... Als er iemand van de CNT naar buiten ging.. naar een vriend.. of naar een ander huis.. een paar stompen, vuistslagen.. om niets.. een malestar tan grande... En ze organiseerden een demonstratie.. en ik weet niet.. ik was natuurlijk nog maar klein.. maar er waren wel 6 of 7 duizend mensen, he.. Er is een straat die 2 kilometer lang is.. ken je de calle Mayor?

H: Si.. Dat die 2 km. lang is wist ik niet, wel dat hij behoorlijk lang is..

M: Vanaf las puñetas.. zo noemen ze het kruis (punt?)... tot aan het laatste huis is 2 kilometer.. want 1 km. is tot op het plein... En een mensen.. en een mensen... en ze zongen.. no sé.. die revolutionaire liederen... ehm... doorbreek de grenzen.. bueno.. dat er geen grenzen meer moeten bestaan.. en dat we allemaal gelijk zouden moeten zijn... lo que uno lleva las tripas (?)...

En toen we voorbij de guardia civil kwamen... bij de kazerne... daar riepen we.. 'weg met de guardia civil.. fueraaaa!'. En claro.. de guardia civil.. er waren er veel want zij hadden zich hier geconcentreerd.. uit alle dorpen in de omgeving waren ze hier in het dorp bijeengekomen.. die dag.. want ze hadden iets gehoord.. En alle guardias civiles uit alle dorpen in de omgeving concentraron, kwamen bijeen in het dorp.. En claro.. ze trokken de straat op met de bajonet op het geweer.. weet je wat dat wil zeggen? Met de bajonetten?

Y entonces.. suerte, suerte, suerte, en we hadden toen het geweldige geluk dat de burgemeester van Huesca die een zoon van het dorp was.. en zekere Sender..

H: Die (geen?) familie van jou is?

M: Die is (geen?) familie van mij... pues... die liet ze zich terugtrekken... Als ze toen doorgegaan waren.. als de guardia civil een schot gelost zou hebben... dan zou de guardia civil.. dan zouden er die dag in het dorp doden zijn gevallen.. (fluister,fluister).. er doden geweest zijn... er zouden doden zijn gevallen.. Había sido terroroso.. het zou afgrijselijk zijn geweest..

Maar nee... ze hoefden geen angst te hebben.. want de burgemeester zorgde ervoor dat ze zich terugtrokken.. en na een uur of 2... of 3.. dat kan ik je niet precies zeggen.. maar toen kwamen er vrachtwagens en die namen ze mee..

Maar als je.. vooral de viejos, de oudjes had gezien... zoals mijn opa.. die zoveel te lijden had gehad om zijn drie zoon.. door deze agentura.... Toen ze ze overbrachten.. toen ze ze inlaadden.. hieven ze hun vuisten en ze riepen: 'graanuujaaas! Que no me dejan aún dormir etc... laten ze me eindelijk eens slapen! (?)hahaha...

Pobre.. pobre..

H: Ja.. hij leed om z'n zoons..

M: Hombre.. hombre.. hij had drie zoons en die werden nooit met rust gelaten.. tot en met een, die daar nog leeft.. die naar Palma de Mallorca moest onderduiken.. want hier was het voor hem onmogelijk te leven...

Als je hier in het dorp een brief naar hem op de bus deed.. bereikte die nooit z'n bestemming.. je gooide die in Albalate op de bus..

En omdat hij tijdschriften verkocht van de CNT.. La Revista Blanca.. er waren er toen veel.. (fluisterend, onverstaanbaar) Hij was zelfs nog meer revolutionair dan m'n vader...

Dus moest hij vertrekken om rustig te kunnen leven.. dat was toen..

En toen in Alcolea de oorlog uitbrak.. vond er in Alcolea geen galeo plaats... geen ruzie, gevechten...

Er was namelijk nog steeds geen guardia civil.. en niemand trok de straat op.. De rijken.. pues.. die hielden hun mond..

H: Ze vertrokken niet?

M: Nee.. die vertrokken niet.. Sí... De cura vertrok.. de jefe del falange vertrok... 4 of 5 zijn er vandoor gegaan... Los mejorcitos.. para ellos.. sí.. De besten.. onder hen.. ja..

H: Maar ze trokken niet de straat op omdat..

M: No... maar op de dag van de demonstratie.. toen bevonden ze zich allemaal.. In die tijd hingen er op de balkons van die groene persianas, markiezen.. dingen... die zo naar beneden hangen.. over het balkon.. Wel achter die gordijnen bevonden ze zich allemaal.. met hun geweren... pues.. de rijken... om op de manifestatie te schieten...

H: En dat zag je ook?

M: En dat heb ik zelf ook gezien... Hombre.. ik heb niet degenen gezien die er achter stonden.. maar daarna werden ze opgepakt.. ze pakten ze daar op.. met hun geweren in de hand.. Daarom zei ik je.. als de guardia civil die dag de straat op zou zijn getrokken... waren ze allemaal voorbereid geweest om met de guardia civil op te trekken...

Maar.. het is daarom dat in Albalate meer jaleos hebben plaatsgevonden.. want de burgemeester had een pact gesloten met de guardia civil dat ze niets zouden doen... dat ze niet zouden schieten.. en toen zij uit Albalate naar Monzón waren vertrokken... toen trokken ze in Albalate.. de guardias civiles.. de straat op.. en daarom was er in Albalate veel meer.. gedoe, jaleo.. dan in Alcolea..

En in Albalate (fluister) waren doden... naar ze waren dan ook muy molestados.. muy molestados... zeer slecht behandeld.. ze waren heel erg lastig gevallen, gemolesteerd....

H: In Alcolea is er dus geen guardia civil meer gekomen na die datum?

M: Nee.. ze kwamen niet terug.. het dorp wilde ze niet.. Het dorp, nou ja.. ja.. en fin.. de meerderheid.. Die heeft nooit van de guardia civil gehouden... ze zijn nooit meer teruggekomen.. ze werden meegenomen door de guardia de asalto..... Ze zeggen dat die beter zijn... mais... hahahahaha.... voor wie?

H: Dat hangt misschien van het moment af? Want toen waren het de guardias de asaltos die de guardias civiles meenamen, dat was misschien een goed ogenblik?

M: Sí, sí, sí, sí..

H: Verder was er nog iets dat me zeer verbaasde, dat waren de bejaarden toen de oorlog begon. Dat..

M: Pues, dat is iets wat men wel weet.. dat is dat in de dorpen.. plattelandsdorpen... daar is geen geld.. En eso.. in die tijd.. toen de republiek begon, was het in Spanje verschrikkelijk... Men leefde in een misere.. er waren gebieden waar men niet te eten of te kleden had.. een schaamteloze misere.. en daarom gebeurde dat in Spanje... En.. wat ook weer?

H: Los abuelos..

M: Ah.. Y entonces... nam de kollektieviteit alle ancianos, bejaarden op.. en zette ze in het huis van Pitarque.. een van de grootste grondbezitters van het dorp... en toen die oudjes dit allemaal meemaakten... dat ze een bad konden nemen in het bad van

señor Pitarque.. ai, señor mio.. pues, que dichas.. ze hadden zin om in tranen uit te barsten.. en toen het etenstijd was... en toen ze de tafel gedekt zagen... ze waren de armsten van het dorp.. dat hadden ze nog nooit meegemaakt.. En het betekende de dood voor ze... toen de franquisten kwamen was dat het einde voor ze.. Het was verschrikkelijk.. want voor vele mensen namen ze wraak op hen.. Uit wraak.. werden ze mishandeld en ze deden van alles met ze.. net zoals het uitkwam..

H: Met de bejaarden?

M: Si, wat denk je.. Als ze in Albalate 90 mensen vermoordden omdat ze kanker hadden en gingen sterven... (nooit bevestigd?) In Albalate was een man.. die ontsnapte uit de gevangenis.. un tal Miller, en die ging naar een huerto (?).. om te kijken of er iets te eten was.. om een meloen te eten.. want hij was uit de gevangenis ontsnapt en hij had wel trek... en hij bleef met z'n been haken en brak het... En toen hij het had gebroken.. pakten ze hem op.. Claro.. ze vroegen hem waar hij vandaan kwam.. en hij moest zeggen waar hij vandaan kwam... Hij moest ergens vandaan komen en als hij een ander dorp genoemd zou hebben.. ze zouden dat merken.. dan weet je ook niet wat er.. Weet je wat de vrouwen... van het dorp met hem gedaan hebben?

H: Vrouwen uit Albalate of uit Alcolea?

M: Uit Albalate... ze bonden hem met een touw (om de hals?) aan een paard... lazaron una sogá en el cuello.. con un caballo... ze staken hem de ogen uit.. ze sneden z'n delen af... en achter het paard dat rondjes over het plein liep.. en de vrouwen sloegen ze.. met zandzakken.. kousen gevuld met zand... totdat hij leeggebloed was... Deze dingen hebben ze allemaal gedaan.. en nog veel meer.. (Fluisteren tot onverstaanbaar)... En het is daarom dat we naar Frankrijk vertrokken... en Frankrijk lieten ze ons niet binnen... Nee.. wat Franco had iemand gestuurd om met de Franse regering te vergaderen.. Ze hielden ons vast.. daar aan de grens.. drie of vier dagen.. het goot met bakken van de hemel.. we stierven van de honger.. het is om te huilen.. van pena y desgracia....

H: Waar waren jullie bij de grens?

M: Bij la Junquera... Y claro.. het waren 16 naties die ons hielpen... en die het nodige deden.. opdat ze ze ons in Frankrijk asiël verleenden.. Het waren niet de Fransen die ons dat gaven, he..

En.. por eso... zodoende konden we verschillende.. ik zou bijvoorbeeld comercianta, kunnen zijn.. een zaak kunnen drijven... als vluchtelingen.. Ik had alle rechten die de Fransen hadden.. behalve stemrecht.. of het recht om in dienst te gaan bij de overheid..

Maar.. zoals ik al zei.. een bedrijf hebben... of doen wat je wilt.. En fin.. dat kostte ons wel 3 of 4 jaar...

H: Dus de eerste jaren..

M: De eerste jaren waren verschrikkelijk... In het begin in Frankrijk... maakten ze een afschuwelijke propaganda..

H: Hoezo?

M: El mal... Het kwaad dat we hadden begaan.. dat we de curas opgegeten zouden hebben... dat we de nonnen vermoord hadden... de

propaganda die ze daar maakten was afschrikwekkend... En claro.. de mensen bekeken ons een beetje.. want het was allemaal niet duidelijk... en ze noemden ons 'rooien, rojos'.. zonder dat ze wisten wat dat betekende.... Ze dachten dat we staarten hadden... je kan je nu niet voorstellen dat in een beschaafd als dit.. men deze dingen zei... want ze geloofden het.. een beschaafd volk zoals het Franse... want ze geloofden het werkelijk.. want.. je zult het zien.. Iemand zei toen eens tegen me.. ze zei.. : 'luister eens Maria, se ve, men zegt.. dat er in Spanje geen klokken zijn'... En ik, hahahaha.. 'nee, in Spanje ibamos de golpe... (VERTALEN GRAPJE?)'.. want zei ze.. ik las eens in een krant... dat ze in Spanje niet weten hoe laat het is... Hiermee bedoelden ze, dat we niet wisten waar het heen zou gaan met de gebeurtenissen... en claro.. deze persoon.. die hier niets van afwist, die dacht: 'madre mia.. ze hebben geen klokken in Spanje..' hahaha..

Dit is allemaal niet belangrijk.. maar is meer om te laten zien.. dat de mentaliteit en alles.. dat ze dachten dat we.. ik weet niet.. iets raars waren.. En de rechtsen maakten hier natuurlijk een verschrikkelijke propaganda tegen ons.. En fin.. toen ze ons eenmaal leerden kennen... ons Spanjaarden... refugiados... bereikten we... het lijkt me dat allemal.. allemaal.. ik zeg allemaal.. maar ik praat over de meerderheid.. pues.. dat ze.. we bereikten dat we betrouwbaar, fiel, trouw.. waren... En fin.. de todo.. maar ze hebben ons uiteindelijk zeer goed ontvangen he... Maar erg slecht he.. in het begin.. muy malo.. he.. want we hebben in concentratiekampen gezeten en daar.. cayeron todas las criaturas como moscas, he.. daar stierven de zuigelingen, kinderen (?) als vliegen, he.. en ze mochten hun moeders niet zien.. en niemand, he.....

H: Als we met jou doorgaan, jij kon de grens met de hele familie samen overgaan?

M: Er waren vrachtwagens naar la Junquera gekomen en die namen ons allemaal.. de mannen niet, he.. de mannen lieten ze in Spanje.. ze scheidde ons af van de mannen... Dat wil zeggen dat de moeders met de kinderen konden doorgaan.. en ze brachten ons naar de concentratiekampen.. naar de refugios... en wij gingen naar een refugio.. En de mannen die namen ze mee en brachten ze naar concentratiekampen..

En wij van deze refugio.. wilden ze ons op zekere dag naar Spanje brengen... en wij wilden niet.. en we verstopten ons allemaal..

H: Die refugio, dat was al in Grenoble?

M: Ja, in Grenoble.. Direkt vanuit la Junquera vervoerden ze ons naar Grenoble.. En daar bleven we zo'n 6 maanden..

H: Zoveel, in zulke omstandigheden?

M: Si..zo lang.. in die omstandigheden, jawel.. We staken de 2e februari over.. en we brachten de hele zomer daar door, si.. daar bleven we 6 maanden.. ja.. en daarna brachten ze ons naar.. Andorra.. ook een dorp in la Isère.. en daar vandaan wilden ze ons naar Spanje brengen..

H: Maar in Grenoble hebben jullie geprotesteerd tegen..

M: Pues.. In Grenoble werden we als beesten behandeld....

H: Hoezo?

M: Ze gaven je bedorven eten, comida podrida (?).. una criatura.. ik zal je een voorbeeld geven.. een meisje.. en haar moeder.. een zuigeling werd ziek.. en haar moeder had haar niet meer gezien,, dus die zei: 'ik wil dat het kind in m'n armen sterft.. en tenminste wil ik haar nog zien als ze dood is..'

Want heel veel moeders zeiden tegen je: 'het is dood, of ze hebben het gestolen' want ze zeiden dat het dood was, maar ze lieten het je niet zien.... Ze riepen je nooit van: 'komt u kijken.. uw kind is dood....' Ze zeiden: 'uw kind is dood, uw kind is overleden'.. maar de moeder geloofde dat niet.. die twijfelde daaraan...want zij had het nooit dood gezien..

Het kon net zo goed gestolen zijn.. als dood, dat is duidelijk.. en de twijfel daarover houdt je altijd.. En die mevrouw die zei: 'als het sterft, zal het in m'n armen sterven..' en ze verdween.. En toen ze haar kwamen zoeken, zeiden ze tegen haar buurvrouw: 'luistert u eens, en waar is uw buurvrouw?'..

'Dat weet ik niet meneer. Tegen mij zegt de buurvrouw niet waar ze naartoe gaat of waar ze vandaan komt.. of waarheen ze gaat. En ik vraag het haar ook niet. Ze kan wel met haar dochter vertrokken zijn, maar tegen mij heeft ze niets gezegd'..

Maar je kunt het je bijna niet voorstellen... hoe ze daar stonden.. zo.. (onduidelijk?) met de armen over elkaar.. de een naast de ander.. we raakten ze bijna.. toen..

We waren met 2800 mensen.. en toen begonnen van die palcos, vanaf de loges.. en van waar we sliepen.. matrasjes naar beneden te vallen.. we gooiden van alles naar beneden.. houtkacheltjes... die brandden.. of die uit waren... we gooiden van alles naar de gendarmes.. hi, hi, hi... (?) Y entonces claro... ze bedreigden ons.. ze zeiden van alles.. dat ze ons zouden verdrinken... en ze droegen grote brandspuiten binnen... en: 'nu zullen jullie sterven.. verdrinken!'... en wij: 'pues, dan gaan we maar dood!'..

De vrouwen... de vrouwen.. als je met anderen samen bent... ik weet niet of wij minder kunnen verdragen dan de mannen... maar wanneer ze onrecht zien... dan zijn ze zeer hecht verbonden, he, muy unidas...

Ik heb het met andere dingen ook gezien... je kunt het je niet voorstellen... als één vrouw.. al waren we met velen.. als één vrouw... daarheen... als er iets onrechtsvaardigs gebeurde, una injusticia.. pues... met z'n allen er op af...

Maar ze lieten ons leven(?).. want.. per slot van rekening.. wat deden we hier... tanto te da(?)... Waarom zouden ze je verdrinken... bovendien zouden ze het zo niet eens kunnen... hahaha... Hoe graag ze het ook zouden willen... zo zouden ze ons niet kunnen verdrinken...

En een andere dag, hetzelfde. Ze gaven ons bedorven eten en we weigerden te eten.. en toen stuurden ze ons naar boven.. het was heet.. in de maand augustus.. En daar was een terras... zo groot als de eetkamer.. zo'n 40 vierkante meter... en daar stonden we.. zo.. zo.. opeengepakt als... (onduidelijk?).. en toen ze ons rood zagen aanlopen.. bien coloradas... dachten ze dat we daar zouden bezwijken.. en ze lieten ons weer naar beneden... Ze traptten ons naar beneden.. ze traptten ons altijd.. ze deden het op gezette tijden..

En op een keer.. ik geloof dat het 7 uur was.. het was 7 uur.. want we werden bewaakt door de 'Garde Mobile'... de gendarmes.. Dit waren geen gendarmes.. maar de mobiele garde... dit zijn de besten..

H: De besten? Werkelijk?

M: Tegenovergesteld.. hahaha.. de mobiele garde is.. hoe zeg ik dat.. zoals de guardia civil in Spanje..

En claro, pues.. je bent jong.. en soms heb je zin om te lachen.. en af en toe was het: 'laten we de gendarmes gaan pesten'.. En als ze zeiden: 'allez.. naar binnen'.. dan holden we de andere kant uit.. En als je viel.. of ze kregen je te pakken.. dan werd je toch geschopt!.. op je achterste gaven ze je.. en ze sloegen je en alles... We hebben het daar heel, heel, heel slecht gehad...

En daarna.. toen werden we teruggestuurd naar Spanje.. en daar.. en daar.. we droegen allemaal de dood met ons, he(?vert.).. Want ze hadden ons in gesloten treinen gestopt.. we zagen niets.. en bij de stations zagen we ningun lettre, geen enkele letter.. we hadden geen idee waar we waren.. En toen we in Perpignan aankwamen.. toen was er een mevrouw die al eerder de grens was overgweest en zij kende todo esto, dit gebied erg goed... en zij vertelde ons dat we in Perpignan waren.. Con que.. toen werden we bang.. zo dicht bij Spanje al..

Op dit station zijn ze enorm tekeer gegaan, schreeuwden ze dat ze vermoord werden als ze naar Spanje gingen, etc.. Men deed de wagons open om te zien wat er aan de hand was. De hele omgeving hoorde de kreten..

Eind kant 1.

M: ... een groep moest in een witte hoek gaan staan.. ze hadden al vaker Spanjaarden vervoerd.. en ze zeiden tegen ons..: 'bueno.. jullie gaan niet naar Spanje.. maar kalm blijven, he.. We gaan nu een eindje lopen.. naar een dood spoor... maar daarna gaan jullie naar een concentratiekamp.. naar een concentratiekamp worden jullie wel gebracht.. maar niet naar Spanje..' En toen brachten ze ons naar Argeles.. en daar zijn we 14 maanden gebleven...

H: En daar was het veel beter dan tevoren?

M: Hombre.. dat wil zeggen... We aten.. we kregen als menselijke wezens te eten.. Ze gaven ons bonen.. met unos cucos.. want ze haalden alle hoeken en gaten van de opslagplaatsen leeg.. om voedsel aan de vluchtelingen, aan ons te geven.. Mais perdon he.. ze kregen drie franken per vluchteling in goud.. ze deden het niet voor niets he.. Anders hadden ze ons niet te eten gegeven, he..

En... ik geloof dat ik daarna 30 kilo aangekomen ben he.. ik heb een achterste.. yo tengo un cuello... Zoveel honger als we geleden hadden... dan eet je wat je maar kunt..

Entonces.. daar ging m'n vader toen aan het werk..

H: Je vader had zich daar al bij het gezin gevoegd?

M: Si.. M'n vader ging toen.. in Spanje.. Toen.. in de jaren '40.. was het oorlog.. en ze hadden tekort aan mannen.. en toen haalden ze de vluchtelingen.. de mannen.. uit de kampen en ze brachten ze daar heen.. waar de landbouw was, claro.. En ze brachten hem naar 80 kilometer van Parijs.. naar Aix-de Bas (?opzoeken)

En toen.. zei m'n vader tegen hem: 'ik wil natuurlijk wel graag werken, mais.. ik moet reclamarme a la familia, ik moet m'n gezin oproepen..'.. en de baas gaf m'n vader een certificaat dat hij m'n vader in dienst had genomen en dat hij de verantwoording voor ons op zich nam.. als we hem bezochten.. dan gaf hij ons een huis en zo...

En daar (in Argeles, H.) bleven we 14 maanden.. en dat zijn geen 14 dagen he.. maar 14 lange maanden... We lagen op de grond in het zand, he.. zonder iets meer, he... meer hadden we niet.. en allí llegemos..

H: Er stonden geen barakken?

M: Barakken.. si.. houten barakken, ja.. maar de wind waaide er alsof je buiten was... pero, bueno.. siempre estabas un poco coneja (?)..

H: Hadden jullie hier ook bewaking? Mochten jullie eruit?

M: We hadden in ieder kamp.. Er waren 11 kampen voor vrouwen.. maar.. allemaal afgescheiden door schuttingen.. door prikkeldraad.. weet je wat dat is.. Maar we konden met de andere vrouwen communiceren.. we stonden met de vrouwen uit andere kampen in verbinding.. we konden de vrouwenkampen ook betreden.. We konden binnen die kampen ons in verbinding stellen met wie we wilden.. Maar de bewakers waren Senegalezen.. en daar was je bang voor.. want ze namen de meisjes.. en ze verkrachtten ze.. asi.. alsof het niets was.. en je leefde er in voortdurende angst.. Want.. er zijn momenten.. dat je je niet lekker voelt.. en dat je naar buiten moet.. en dan kan je het af en toe moeilijk hebben.. de angst.. want het kwaad was overal.. er heerste voortdurend een grote angst..

Die angst verdween eigenlijk pas.. toen we met (naar?) m'n vader vertrokken.. En we kwamen in mei... eh... ik geloof dat het 2 mei was dat we bij m'n vader aankwamen... en 13 juni vond er een bombardement plaats.. en dit doodde m'n moeder... heel erg.. Y bueno.. en ik.. de oudste... zonder de taal te begrijpen...

H: En daarvoor had je al een broer verloren.?

M: M'n moeder.. verloor haar zoon.. die kreeg meningitis en hij stierf daar in het zand.. Maar hem.. hadden ze naar het ziekenhuis in Perpignan vervoerd... en we zijn hem gaan opzoeken.. m'n moeder en ik.. toen.. Er was wat tijd voorbij gegaan.. en ze behandelden ons toen een klein beetje menselijker.. en ze zeiden ons dat hij gestorven was.. maar wij konden hem wél zien.. m'n moeder en ik hebben hem dood gezien, he.. wij konden hem zien.. en claro.. dit was een van de resultaten van ons protest.. daardoor was het iets veranderd.. Maar voor m'n moeder was het afschuwelijk.. ze kon er niet met m'n vader heen.. ze moest het op eigen kracht doen.. deze dood is voor haar afschuwelijk geweest.. geen steun van m'n vader. Ze moest sterk zijn.. ze moest het alleen aan kunnen.. en later werd ze gedood...

En we kwamen bij m'n vader aan.. pues.. een dorpje.. heel klein.. met een paar honderd inwoners.. ik geloof dat het de eerste mei was.. zo ongeveer.. en de 15e juni.. 13e.. dat was.. (fluister).. toen ze m'n moeder gedood hebben... Y Luego, pues bueno... en daarna.. het leven ging door.. werkte.. in het kamp (wie)..

H: Waren jullie bij elkaar met dat bombardement?

M: Sí.. ja.. we waren er allemaal.. Ik stond hier.. es decir.. en op tien meter afstand... stonden m'n twee zussen.. m'n vader en m'n moeder.. Ik was aan het controleren of de deur op slot was.. m'n vader en m'n zussen goiden zich plat op de grond.. en m'n moeder.. die ons in Spanje altijd al had gezegd: 'hijas mias, als jullie vliegtuigen zien.. doe dan een stokje, een stukje hout in je mond en gooi je dan plat op de grond.. Als je dat niet doet,'.. zegt ze.. 'dan barsten je longen uit elkaar'.. En zij.. de arme stakker.. droeg altijd een stukje hout in haar zak.. en, zoals ik je al zei.. wij lagen zo.. plat op de grond.. op straat.. ik aan de rechterkant van een portiek... en m'n moeder aan de overkant van de straat..

Toen ze zag dat al die bommen vielen.. se hecho, gooide ze ging plat op straat.. maar ze kon haar houtje niet vinden... (ze kwam half overeind H.).. en ze viel.. Ze was de enige die tijdens dit bombardement viel.. ze was het enige slachtoffer.. Want het waren bommen de aire comprimido.. hoge druk bommen..

En we lieten haar achter.. zonder haar te begraven.. omdat we moesten vluchten.. we moesten weg omdat de Duitsers er aankwamen..

H: Je hebt alles dus gezien?

M: Toen we moeder daar dood moesten achterlaten zonder haar te begraven... want we moesten vluchten.. por motivos cu(?) de tres apartamentos(?)... want anders zoudeem we door de Duitsers gepakt worden... dus.. en toen.. terwijl ze haar begroeven.. want ze hadden nog 2 vrouwen gedood... ze goiden haar in een kuil.. daar op het kerkhof.. daar begroeven ze haar... en iedereen was vertrokken, claro..

En toen de Duitsers ons ingenomen hadden.. moesten we weer terug naar huis, claro.. Toen riep de burgemeester ons om haar te begraven.. en ze kreeg een graf.. apart.. en de gemeente betaalde alles...

Het veroorzaakte veel pijn en veel verdriet.....

H: Jij moest daarna de moederrol overnemen? Werken in de huishouding, maar je werkte ook op het land, nietwaar?

M: Pues.. ik werkte toen 14 uur per dag op het land.. toen werkten we 14 uur... We vertrokken om 6 uur 's morgens en tot 6 uur 's avonds.. En 2 jaar later kwam ik m'n man tegen en we trouwden.. 2 jaar later..

H: Zijn jullie getrouwd?

M: Sí.. civilmente.. voor de burgerlijke stand... niet voor de kerk..

H: Had je man dezelfde ideeën als jij?

M: Ja.. als dat niet zo was zou ik niet met hem hebben kunnen leven... als je niet alles met iemand kan delen... Nee, want... al deze gebeurtenissen raken je heel erg... en de ideeën die je hebt zitten heel diep en verdwijnen nooit.. en daar kun je niet om liegen...

Hiermee wil ik zeggen dat ik.. met m'n man.. die.. als hij niet dezelfde ideeën zou hebben gehad.. ik niet met hem zou kunnen omgaan.. want ik heb de ideeën met de moedermelk naar binnengegoten gekregen... me mamado.. omdat ik daat steeds mee werd gevoed.. met die die ideeën.. had ik niet kunnen leven met

iemand die bijvoorbeeld rechts was.. of met een communist.. Samenleven met zo iemand zou onmogelijk geweest zijn.. want er waren veel schokkende gebeurtenissen geweest... Want als twee mensen het leven met elkaar gaan delen.. zoals ik 42 jaar met m'n man heb gedaan.. dat is niet... claro.. dan zou je niet gelukkig zijn.. want alles is dan een leugen.. zo zou je nog geen jaar kunnen leven.. of.. tenmiste.. ik zou dat niet kunnen.. Misschien kan iemand anders dat wel.. iedereen is zoals die is.. maar ik zou het niet kunnen... ik zou het niet kunnen.. En ik had het geluk tegen deze man aan te lopen.. muy honrado.. en zoals hij waren er velen.. maar de meesten bleven achter in de oorlog...

H: Je man had ook z'n lidtekens uit de oorlog?

M: Hele diepe.. muy gordas... muy gordas.. want toen.. hij terugging.. om z'n ouders mee te nemen waren ze al vermoord.. Los insultaban.. z'n vader was een man van 2 meter lang.. que se comian el mundo.. Een controle.. want hij moest 's nacht gaan.. want hij had zich op de monte verborgen..

H: Hij vertrok uit Albalate na de bombardementen, of wanneer?

M: Ze stonden allemaal op het punt te vertrekken... Maar omdat m'n zwager dat ongeluk had gekregen... waarbij hij z'n arm verloren heeft.. pues.. iedereen achter hem aan naar Lerida om te kijken wat er zou gaan gebeuren.. of hij geopereerd zou worden.. waar hij heengebracht werd.. Bueno.. toen was het gezin al uiteengevallen.. de een ging hierheen.. dea ander daarheen.. Bueno, z'n vrouw vertrok met haar echtgenoot.. en toen.. m'n schoonouders.. de fascisten waren al binnengetrokken.. en ze konden niet meer vertrekken.. en ze hadden de kar al geladen en alles.. En claro.. m'n man.. als die bij z'n ouders gebleven zou zijn.. hij zou er ook gebleven zijn... maar.. wat zou er met hem gebeuren als ze hem zouden grijpen? Pues, het zou niet mals zijn wat ze hem zouden aandoen.. en daarom ging hij de monte op.. escondido con sus padres.. (?)

Hij was toen 17 jaar... Hij was erg volwassen voor z'n leeftijd.. ik weet niet of dat kwam door het kwaad dat ze hem al hadden aangedaan.. maar hij was een man die redeneerde alsof hij 40 was.. En toen.. op een nacht ging hij (naar huis) en z'n moeder zei: 'hijo mio.. die, los de kasmás (?) (Carlos Marx?).. die maken ons allemaal dood.. We kunnen de straat niet meer op.. Ze hebben de hoofden van de vrouwen kaalgeschoren... ze slaan ons.. Kom niet terug.. zoon.. ze zullen je vermoorden.. Ze vermoorden al de onzen..' En 2 dagen later werden zij vermoord...

H: Wist Joaquin dat?

M: Joaquin hield zich toen schuil... en hij ging een herder opzoeken.. en die herder..

H: Maar wist Joaquin van de dood van de ouders?

M: Sí, sí, sí... hij zat versholen maar hij wist het wel.. Franco was al aan de macht, he.. en hij zocht die herder op en vroeg of die hem als arbeider gebruiken kon.. Want hij kwam uit de pirineos.. met de hele kudde.. want in de winter ging hij naar boven.. en in de zomer kwam hij met de kudde naar beneden.. En in de winter ging hij pues.. naar boven.. de bergen in.. met de kudde.. En toen legde hij uit aan de herder wat er was gebeurd..

en die zei...: 'maak je geen zorgen.. je gaat met me mee naar boven en ik zal je helpen naar Frankrijk te gaan..' En toen zette hij een sombrero op.. hij bond een zakdoek op z'n hoofd.. zoals ze dat in Aragón doen tegen de hitte... en ze gingen op weg.. En ze kwamen 2 fascistten op hun pad tegen.. en hij maakte.. hij was toen bang want.. 'ze zullen me vermoorden als ik terug naar het dorp moet..' Mais.. de baas.. riep hem.. met een andere naam..: 'waar zijn die schapen.. ga ze zoeken en breng ze hier..' Asi pasó.. er gebeurde niets.. En zo zal hij ongeveer hij anderhalve maand door gebracht hebben...

En toen de kudde op de plaats van bestemming was.. ging hij naar Frankrijk.. en toen hij in Frankrijk was.. toen presenteerde hij zich bij de Franse autoriteiten, claro.. en ze zei.. zeiden...: 'mira.. ga niet naar Spanje.. want in Spanje sterven ze allemaal van de honger.. Blijf maar hier.. en hier zullen we werk voor je zoeken..'

En hij zei...: 'als ze allemaal sterven van de honger, dan maakt een meer of minder niet uit. Ik ga naar Spanje'..

H: Weer terug naar Spanje?

M: Weer naar Spanje.. want hij wist niets van z'n broer.. hij wist niet waar z'n broer zonder arm gebleven was.. Hij wilde Vicente opzoeken.. die in Barcelona in een ziekenhuis lag.. En toen.. hij ging naar Barcelona.. en een oom en tante namen hem in huis.. unos tíos.. we houden erg veel van die mensen.. en bueno.. daar bleef hij.. en 10 dagen later kwamen ze met z'n allen naar Frankrijk..

H: Vicente ging ook mee?

M: No.. Vicente.. die kwam met de gewonden mee.. want hij was gewond.. maar lopend, he.. Hij was samen met z'n vrouw.. en samen kwamen ze de grens over.. En omdat hij jong was.. gaven ze hem een kruik om de schouder te ondersteunen.. en zo goed en zo kwaad als het ging moest hij... als hij een vrachtwagen tegenkwam.. moest hij maar proberen daarin mee te gaan..

(onderbreking)

En we kwamen elkaar hier tegen.. niet in hetzelfde dorp.. maar in hetzelfde departement.. En toen gingen we wonen bij z'n broer en m'n schoonzus.. en trouwden we.. Vanaf dat we getrouwd zijn hebben we met hen samen gewoond.. dertien jaar woonden we bij elkaar... dertien jaar. En als er een stuiver was.. dan was die voor allemaal... Als m'n schoonzus boodschappen had gedaan kwam ze naar me toe...: 'kijk, María.. dit heb ik gekocht.. vind je dat goed?' "Ja, Carmen, dat is in orde".. asi, zo leefden we in een kollektief zoals in het dorp...en zo leefden we 13 jaar samen.. En op zekere dag boden ze m'n man een campagne a medias aan, een stuk pachtgrond aan.. en m'n man zei; 'mira, met die arm.. vermoei je je teveel.. Voor mij hoef je het niet te laten als je in Perpignan iets tegenkomt..' En hij vond iets.. hij ging snoep verkopen..

Maar zoveel tijd met hen samen te hebben gewoond.. toen waren we ineens alleen.. zonder hen hebben we drie jaar geleefd.. en toen zijn we ook naar Perpignan gekomen.. en zochten hier naar.. Zij hadden voor ons gezocht naar.. We vonden hier een comercio, zaak.. een levensmiddelenzaak.. M'n man werkte.. in een poppenfabriek, fabrica de muñecas.. in de nachtdienst.. en zo had hij tijd na z'n werk om inkopen te doen voor de winkel... En bovendien woonde ook m'n vader nog bij ons.. want m'n zussen

waren getrouwd.. en.. Als hij dan uit de nachtdienst kwam.. ging hij groente voor me kopen... en daarna ging hij ergens anders werken.

(onderbreking.)

En sindsdien hebben we altijd de zaak gehad.

H: En jullie hoefden steeds minder voor anderen te werken?

M: Na verloop van tijd hield m'n man op met werken en gingen we samen verder met de winkel. En zo hebben we.. 20 jaar samen gewerkt.. in de zaak.. Nadat we met fruit en groente begonnen waren begonnen we met een kaaswinkel.. en drie jaar later ging hij dood.. hij was 63 jaar..

Don que.. mire que.....

Ik weet niet of ya vale la vida.....

H: Jullie hebben hard moeten werken om?

M: Ik heb maar 1 zoon, die heeft een kleine gelegenheid, ocasión gehad.. hij heeft een dochter en werkt nu voor zichzelf..

Hij is tot z'n 22ste op school geweest.. en toen hij in dienst moest.. is hij 2 jaar naar Duitsland geweest..

H: De eerste jaren in Frankrijk hebben jullie ook andere Spanjaarden geholpen, nietwaar?

M: Mira.. De Spanjaarden.. wij.. de CNT.. was altijd.. aanwezig.. in Frankrijk.. he.. De krant.. ontvingen we.. iedere maand.. en we betaalden onze contributie.. en we hielpen Spanje.. Als er in Spanje gevangenen waren... dan droeg je wat af.. of werd er je hulp gevraagd aan iets..

En er waren er die de grens over trokken om te kijken waar hulp nodig was en.. Ze werkten veel, heel, heel, heel veel.. voor Spanje.

H: Jullie hebben ook meegewerkt met het verzet zoals in groepen als de Maquis?

M: Pues, sí...

H: Ze onderdak verleend?

M: Pues, sí.. Hier in Perpignan.. En de laatsten.. dat was triest.. want.. zoals men zegt... we vertrokken met velen en we keerden met weinig terug.. en zo was het.. Er vertrokken er 7 en er kwamen er 2 terug.. allemaal gegrepen door de guardia civil.. toen ze de grens overstaken...

H: O ja? Omdat ze wapens hadden, of?

M: Hombre.. met wapens moesten ze gaan.. Ze moesten wel wapens dragen.. ze moesten zich met iets verdedigen.. ze konden niet gaan met de handen in de zakken.. ze gingen met een missie.. ze gingen met een doel.. ze gingen niet naar een danstfeestje of zo, he..

Een vriend van ons.. nee, geen vriend.. maar een goede bekende van ons.. die ze hebben opgepakt.. die ging erheen.. en moest een taak uitvoeren.. kijken of ze iemand uit de gevangenis konden halen.. en ze pakten hem.. de guardia civil.. en hij droeg altijd vergif bij zich.. en dat nam hij in.. in plaats van in hun handen te sterven... "Voordat ze mij vermoorden.. en uithoren.. daar zullen ze niet aan toekomen.." En zoals hij gingen er velen.. velen.. muchísimos..

H: En deze mensen hulp geven, dat was iets dat regelmatig gebeurde?

M: Hombre.. es que.. en we hadden toen maar heel weinig om te helpen, he.. es eso..

Mira.. toen we hier in Perpignan woonden.. toen was Floreal nog heel klein.. toen leefden we meer dan een jaar met 14 mensen in een huis.. dag in dag uit.. dag in dag uit.. dag in dag uit.. Wij die we weekloon ontvingen.. wij waren met niet meer dan 5 thuis.. En dan mensen die de grens waren overgekomen... en claro.. dan moesten we hun familie bellen.. zodat ze ze konden ophalen... of anderen die hielden zich er mee bezig gidsen te zoeken.. zodat ook de vrouwen zouden kunnen komen.. want er waren heel veel vrouwen in Spanje achtergebleven.. terwijl de mannen hier waren.. Pues.. wij hadden bekenden.. en zochten een gidsen.. en zij regelden de betaling.. want hiermee wilden we niets te maken hebben.. wij zochten een gids.. die zoveel vraagt.. Jij betaalt ze.. en wij hoefden niets te weten van de onderhandelingen tussen hen.. Con que.. thuis betaalden ze de gids.. en de gids vertrok.. en bracht de vrouwen hierheen.. maar heel veel.. heel veel.. muchísimas.. ai.. ai.. En zo hebben we een aantal jaren geleefd..

H: Dit zijn de jaren van de wereldoorlog?

M: Pues.. de oorlog was toen al afgelopen...

Want de oorlog brachten we door.. van hier naar daar trekkend.. En toen we hier naartoe kwamen.. toen was m'n zoon.. was toen al geboren.. want voordien wilden we geen kinderen hebben.. Want hier.. de Duitster die eisten de echtgenoten op.. om ze op de vliegekampen in te zetten.. waar de bommen vielen.. en er vielen daar vele doden.. want de vliegtuigen bombardeerden.. De Amerikaanse vliegtuigen.. ontnamen je hier de zon.. de horror.. van angst.. In, bij alle huizen.. maakten we loopgraven, trincheras.. want je kon niet voortdurend onder de dreiging van de bombardementen leven.. we hebben hier ook veel geleden.. he.. En dit duurde de 5 jaren van de oorlog.. en toen die afgelopen was... toen gingen onze ogen open... Wij hadden gedacht.. daar hebben we van geleden, he.. wij dachten.. Zij gingen niet over tot de bevrijding van Spanje... dat is schandalig geweest... en daar hadden we allemaal op gerekend.. ze hebben ons hiermee verraden.. dat ze Spanje niet hebben bevrijd.. met alles wat we hadden gedaan om hen te helpen..

Wat had het ze gekost om Spanje te bevrijden nadat ze Frankrijk hadden bevrijd.. Ze zouden Franco binnen 5 dagen overwonnen hebben.. maar ze zeiden dat de Engelse kindertjes de Spaanse sinasappels nodig hadden...

En toen begrepen we.. dit was de 2e keer.. toen begrepen we dat Spanje voor ons verloren was en we zeiden..: "desde aquí, basta, tot hier en niet verder.." We moesten toen een beslissing nemen.. hoe we ons leven richting zouden geven..

Want.. we hadden de gelegenheid gehad.. een paar keer waren we in de gelegenheid geweest om werk aan te nemen.. maar waarom.. voor wie.. Het beviel ons goed in Frankrijk.. maar we wilden terug naar Spanje.. Wij allemaal.. met de illusie.. naar Spanje.. Maar toen we zagen dat Franco zich verstevigde.. en toen de oorlog afgelopen was.. wie weet wat er zou... boem.. wij hiervandaan de eerste die naar Spanje terug zouden gaan.. Hahaha.. de illusies.. die verdwenen.. en toen zeiden we..: "we moeten ons leven gaan regelen... enfin.. we moeten ons leven op

een andere manier gaan inrichten, enfocar la vida.. Hay que vivir.. hay que formar la familia.. we moeten leven.. een gezin stichten..' en het was toen dat de zoon geboren werd..

(Voorbehoedsmiddelen? Wie nam de beslissing?)

H: Maar ondanks dat, hebben jullie niet veel langer met de illusie geleefd terug te gaan naar Spanje?

M: Si, oui, oui.. altijd.. altijd.. naar Spanje..

H: En waarom woon je nu niet in Spanje?

M: Porque.. dat zouden we niet kunnen.. no.. no.. dat zou je niet kunnen.. nee..

H: Waarom niet?

M: Nee, nee.. het enige wat daar telt.. waarover ze daar spreken.. is dinero, dinero, dinero.. Waar moet je daar met mensen over praten? Ze kunnen daar nergens, maar dan ook helemaal nergens over spreken... ze begrijpen niets.. ze weten niets.. Mensen wier ouders zijn vermoord.. nou.. die zijn dood en dat is het... Ik heb het vaak tegen m'n zoon gezegd..: 'es.. yo.. met de haat kun je niet leven.. je moet leven.. Maar jullie moeten niet vergeten.. er moet niet vergeten worden.. je moet niet vergeten...'

Je kunt perdonar, vergeven.. maar vergeten.. nooit..

(Fluitert:).. nee.. ik kan het nooit vergeten.. Ik voel me.. in m'n hart.. altijd nog meer Spaans.. he.. si.. daarover bestaat geen twijfel.. Spaans.. M'n wortels zijn daar.. en als ik m'n dorp binnenkom.. lijkt het me altijd alsof.. dan gebeurt er iets in m'n lichaam.. alsof ik opnieuw geboren word... Een sensatie.. alsof.. ik een klein meisje wordt.. alsof ik opnieuw in m'n jeugd leef.. en ik kom er al m'n vriendinnen tegen.. en: 'herinner je je die nog.. en die?'

Maar als ik dan weer hier kom.. : 'ah, ik ben gelukkig weer thuis..'

H: Je maakt daar dus hele goede momenten door..

M: Si, want.. waarom zou je je de hele slechte dingen herinneren? En.. die mensen zijn er niet voor verantwoordelijk.. en.. waarom zou je die dingen dan steeds oprakelen...

H: Spreek je over Albalate en over Alcolea.

M: In Alcolea is er niemand van mij gestorven.. niemand.. En die van rechts kijken me niet op die manier aan.. niemand kijkt me daar aan want niemand kent me daar, haha. Degeen die me kent groet me.. en ik.. uit beleefdheid groet ik terug.. En als: 'ai, daar is Maria van Lola', want m'n moeder heette Lola.. en dan: 'en jij?.. van wie ben jij er een?' en dan groet ik uit beleefdheid terug en ga ik weg..

Maar als ik iemand tegenkom die me interessert.. ja dan wel meer.. Maar het lijkt alsof ik daar m'n vader en m'n moeder en m'n broers en zussen tegenkom.. Maar om er te leven en te wonen.. nee.. dat is heel erg anders dan in Frankrijk.. het is heel anders.. Ik leef hier nu al heel veel jaren...

Als mijn moeder nog had geleefd.. dan zouden we wel.. we hebben daar ons huis nog en dan zouden we daar wel de zomers hebben doorgebracht.. in Alcolea..

Maar.. m'n moeder.. wij moesten vertrekken.. en m'n moeder heeft

nooit meer haar huis kunnen zien.. want iedere keer.. als ze iemand zou zien die zijn ouders (van Joaquiën) hadden vermoord.. dan werd ze.. geloof me.. dan werd ze gek van woede..

H: Want ze wisten wie deelgenomen had aan de moorden?

M: Want denk je.. geloof dat maar..

H: Mensen hadden het verteld?

M: Van dat dorp wisten we alles, he.. Vorig jaar is er nog een van hen overleden.. En de cura.. die had eens tegen Antonio gezegd.. Je weet waar ze begraven zijn? Je kent het land waar ze begraven liggen?

H: Sí, sí..

M: Die zei: 'zoon, weet je dat je je ouders daar weg moet halen... het is een schande dat ze daar liggen.' 'Claro, dat het een schande is dat ze daar zijn.. maar laat zij ze weghalen.. die ze daar ook neergelegd hebben, laat zij ze maar opgraven!', zei Antonio.. en de cura: 'caramba, en wie zijn het dan wel, die ze daar hebben neergegooid.. Als we nu niet weten wie dat gedaan hebben..' En hij zei: 'als je het wilt weten kan ik het je zeggen.. wie er allemaal aan meegewerkt hebben..' En toen ging de cura weg.... Want.. het hele dorp weet het.. iedereen weet het..

H: Het lijkt me dat Antonio niet weet..

M: Nee, Antonio nu niet meer.. maar hij zei dat toen hij nog gezond was.. Hij is een heel andere man geworden.. want de alcohol heeft veel verwoest, he.. Hij drinkt nu niet meer, claro, want hij zou zich doodgedronken hebben.. Maar als je hem gezien had voordat hij ging drinken.. Hij was een zachtaardige.. vriendelijke man.. Hij was naar Frankrijk gekomen om te herstellen.. hij bleef drie maanden bij ons in huis en het was een plezier om hem in de omgeving te hebben..Maar, hija mia.. toen begon hij te drinken.. wat jammer.. maar niet om niets...

(Het was drie uur 's nachts toen we het erbij lieten. De ogen van María vielen toe, haar stem werd zwakker.)

Wat ben ik vergeten?